

Hana Štěříková

Rus v období smuty očima švédského špiona

Zpráva Petra Petreia
z roku 1608

Rus v období smuty očima švédského špiona

Zpráva Petra Petreia z roku 1608

Hana Štěříková

Recenzovali:

doc. RNDr. Tomáš Hoskovec, CSc.

doc. PhDr. Ilja Lemeškin, Ph.D.

Na obálce je použita rytina Olava Magna O vpádech Moskovitů neboli Rutěňů z knihy Historia de gentibus septentrionalibus, 1555, univerzitní knihovna Carolina Rediviva (Uppsala, Švédsko).

Tato práce vznikla za podpory projektu „Kreativita a adaptabilita jako předpoklad úspěchu Evropy v propojeném světě“, reg. č.: CZ.02.1.01/0.0/0.0/16_019/0000734, financovaného z Evropského fondu pro regionální rozvoj a řešeného na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Projekt je realizován v rámci výzvy Excelentní výzkum a jeho výstupy jsou určeny pracovníkům výzkumných organizací a studentům doktorských studijních programů.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

Vydala Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum
Praha 2021

Redakce Eva Flanderková

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

© Univerzita Karlova, 2021

© Hana Štěříková, 2021

ISBN 978-80-246-4847-7

ISBN 978-80-246-4880-4 (pdf)

<https://doi.org/10.14712/9788024648804>

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Obsah

Úvodem	7
1. Překlad pramene	9
2. Komentář	41
Zprávy Seveřanů z cest na východ	41
Rusko ve švédské literatuře 16.–17. století	44
Smuta očima švédského špiona Petra Petreia	49
Petrus Petreius Upsaliensis	50
Diplomat Petrus Petreius	52
Spisovatel Petrus Petreius	54
Poznámka překladatele	71
Seznam literatury	73
Resumé	78

Úvodem

Tato knížka přináší komentované vydání historického pramene v českém překladu ze švédské relace neboli zprávy s názvem *Een wiss och sanfärdigh Berättelse om några Förändringar som j these framledne åhr vthi Storfurstendömet Muskow skedde äre* („Učené a pravdivé vyprávění o některých změnách, jež se v nedávných letech udály v Moskevském velkoknížectví“). Zmíněný pramen obsahuje diplomatický raport, který byl vydán tiskem ve Stockholmu roku 1608. V současnosti je pro veřejnost dostupný pouze ve švédském fototypickém vydání z roku 1997 s paralelním přepisem z původní fraktury do písma humanistického; toto vydání redigovala Margareta Attius Sohlmanová¹. Dále se s tímto pramenem čtenář může seznámit v ruském překladu G. M. Kovalenka z roku 1976² a rovněž ve starším překladu do němčiny, otištěném roku 1777³. Německý překlad je jeho vydavatelem připisován autorovi původního raportu, totožnost překladatele však není jistá. Z těchto důvodů na něj nebyl při pořizování českého překladu brán zřetel. Zároveň ani jedna z těchto publikací není v českém prostředí k dispozici.

Na překlad navazuje ve druhé části knihy doprovodná studie, jež v dílčích kapitolách pojednává o kulturně-historickém a literárním kontextu

- 1 Petrus Petreius: *Een wiss och sanfärdigh Berättelse om några Förändringar som j these framledne åhr vthi Storfurstendömet Muskow skedde äre*, in: *Stora oredans Ryssland. Petrus Petrejus ögonvittnesskildring från 1608*, ed. Margareta Attius Sohlman, Stockholm 1997, s. 83–153.
- 2 Pětr Petrej: *Reljacija Petra Petreja o Rossii v načale XVII v.*, přel. G. M. Kovalenko, ed. V. I. Buganov, Moskva 1976.
- 3 Peter Paterson: *Gewiser vnd warhaffter bericht, van den verenderungen, so ettlich Jar hero In dem Grossfurstenthumb Moscow füngangen, gestelt durch Peter Palerson (Paterson) von Ubsell Anno 1608. Auss dem Schwedischen verteutschet*, in: Johann Georg Meusel: *Der Geschichtsforscher*, IV, Halle 1777, s. 135–158.

této památky a rovněž představuje českým čtenářům mnohostrannou osobnost jejího autora, jenž vystupoval a publikoval pod jménem Petrus Petreius. Petreius se ve svém povolání diplomata ve službách švédské královské kanceláře stal očitým svědkem řady událostí období tzv. smuty (1598–1613), jež měly zásadní význam pro další vývoj moskevské Rusi (Ruského carství). Petreiova zpráva je zajímavá rovněž svou formou tiskem vydaného diplomatického raportu, atraktivní relace a politického propagačního spisku.

První část knihy přináší překlad dobového díla, druhá část knihy je jeho historiografickým a filologickým komentářem – díky svému obsahu i nabízejícím se interpretačním možnostem tak kniha jako celek může být využita také jako didaktický materiál v oborech historických a filologických. Věříme však, že ji pro její poutavý obsah a živý žurnalistický styl ocení také čtenáři z řad širší veřejnosti se zájmem o autentickou historickou literaturu.

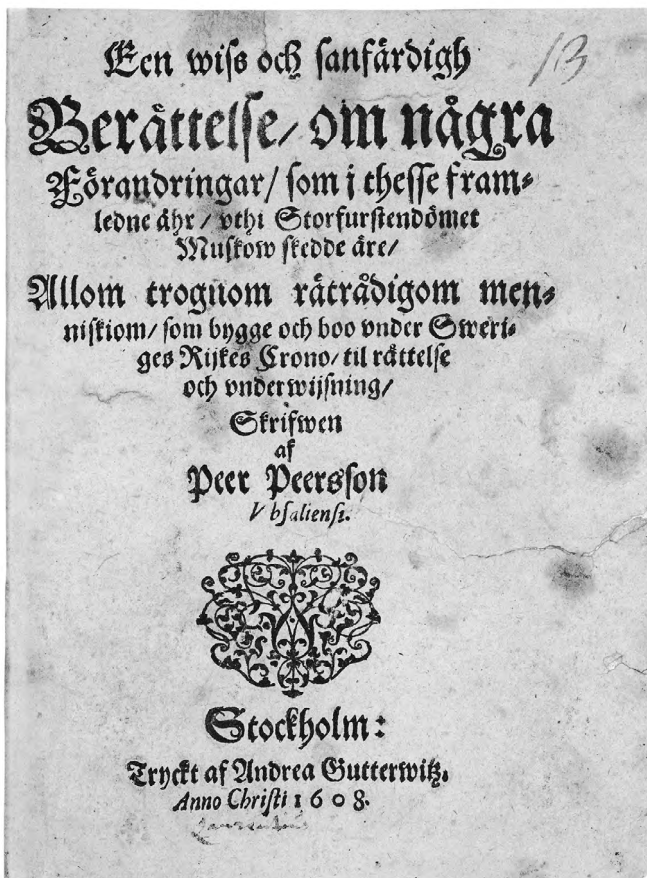
1. Překlad pramene

**Učené a pravdivé vyprávění
o některých změnách,
jež se v nedávných letech udály
v Moskevském velkoknížectví**

**Všem věrným a počestným lidem,
kteří přebývají v zemích Koruny švédské,
k osvětě a poučení
sepsal Peer Peersson Upsaliensis.
Stockholm: Vytiskl Andreas Gutterwitz.
Anno Christi 1608.**

Velemocný,
nejurozenější kníže a pane
Karle Devátý, králi říše Švédů, Götů,
Vendů, Finů, Karelů, Laponců v Norrlandu, Kajanů⁴ a Estonců v Livon-
sku, náš nejmilostivější pane! A rovněž radové a muži věrní Švédské

4 *Kajané* (šv. *kajaner*) je méně obvyklé označení pro *Kveny*. Slovem *Kajané* se ve švédských pramenech z 16.–19. století označovaly skupiny ugrofinského (avšak nikoli sámského) obyvatelstva rozestého podél pobřeží Botnického zálivu v severním Finsku a Švédsku a v územích ležících severně od Botnického zálivu. Kajané byli politicky nezávislí, v některých obdobích však pravděpodobně uznávali svrchovanost novgorodských panovníků či norských velmožů z Hålogalandu. Nezdídka se také nechávali najímat do žoldnéřských jednotek, které Švédské království posílalo drancovat do Karélie. V ruských pramenech se objevují pod označením *kajany*, *kajvany* či *kajbany*. (D. Harrison: *Jarlens sekel. En berättelse om 1200-talets Sverige*, Stockholm 2004, s. 741n.; T. Wallerström: *Vilka var först? En nordskandinavisk konflikt som historiskt-arkeologiskt dilemma*, Stockholm 2006, s. 25 a 44.)

Titulní strana Vyprávění. Zdroj: univerzitní knihovna Carolina Rediviva (Uppsala, Švédsko)

říši, vznešené a urozené panstvo, pane dvorní maršále Görane Claessone⁵ z Biby, a pane pokladníku Sevede Ribbingu⁶ z Fästeridu, mí příznivci a ochránci!

- 5 *Göran Claesson* (1552–1611) pocházel ze šlechtického rodu Stiernsköldů. Roku 1602 byl jmenován švédským královským radou a maršálem. Roku 1605 byl vyslán do Ruska jako komisař pro mírová jednání v Nöteborgu. (G. Anrep: *Svenska adelns ättar-tafel*, IV, Stockholm 1858–1864, s. 195n.; *Nordisk familjebok. Andra upplagan i 38 delar*, XXVI, Stockholm 1904–1926, s. 1351.)
- 6 *Seved Ribbing* (1552–1613) pocházel ze starého švédského šlechtického rodu Ribbingů. Původním povoláním byl soudce, za vlády Karla IX. působil též jako královský rada a pokladník. Ribbingova pozice u dvora Karla IX. byla velmi silná: v panovníkově závěti byl ustanoven

Šlechtní urození pánové, příznivci a mecenáši! Povšiml jsem si, že mnozí lidé zde i za hranicemi pod vlivem velikých lží a falešných zpráv nabyli mínění, že syn Ivana Vasiljeviče⁷, bývalého moskevského velkoknížete, totiž Demetrius⁸, jenž byl před sedmnácti lety na popud a s přispěním Borise Fjodoroviče Godunova⁹ zavražděn a ubit v Ugliči svými vlastními sluhy, prý vstal z mrtvých a je opět naživu, a že se po svém zmrtvýchvstání zmocnil s pomocí papeže a polského krále vlády v Moskvě. Poté, co se chopil vlády, byl prý opět zabit a spálen, ale znovu povstal z mrtvých a nyní vede válku a brojí proti vládnoucímu velkoknížeti Vasiliji Ivanoviči Šujskému¹⁰. Proto je třeba, aby pravda vyšla najevo a nikdo nebyl nadále na pochybách. Aby všichni uvěřili, že arci není pravda, že Demetrius, vlastní syn Ivana Vasiljeviče, byl zabit v Moskvě Vasilijem Ivanovičem Šujským, ale že to byl Griška Trepeja¹¹, kterého si vylhali jezuité se svými úskočnými praktikami a proradnými úklady. Řekli, že nebyl zavražděn, ale unikl, a že je pravým synem Ivana Vasiljeviče, aby tak skrže něj získali lepší příležitost šířit svůj jed a zavést své bludné náboženské učení a vymýtít to řecké¹², které tam mají již více než šest set let. Ale za to, že ten falešný a smyšlený Demetrius, Griška Trepeja, konal proradné skutky, dostalo se mu odměny a konce, jaký náleží zrádcům. Stejně jako dojde na každého, jak nám jasně ukazuje historie. A jelikož

jako jeden z členů regentské vlády za nezletilého Gustava II. Adolfa. (*Nordisk familjebok. Andra upplagan i 38 delar*, XXIII, s. 142.)

- 7 *Ivan Vasiljevič* – ruský car Ivan IV. Vasiljevič (1530–1584), z historiografie známý pod přídomekem Hrozný. Od roku 1533 moskevský velkokníže, od roku 1547 car a samovládcé vši Rusi (podrobně viz např. W. Serczyk: *Ivan IV. Hrozný: Car vši Rusi a stvořitel samoděržaví*, Praha 2004).
- 8 *Demetrius* – carevič Dmitrij Ivanovič (1582–1591), syn cara Ivana IV. Vasiljeviče. Jeho matkou byla Marija Fjodorovna Nagaja.
- 9 *Boris Fjodorovič Godunov* (asi 1522–1605) pocházel z ruského šlechtického rodu Godunových. Po smrti cara Ivana IV. se stal jedním z rádců jeho syna Fjodora I. Ivanoviče, jehož byl švagrem. Postupně se prosadil jako faktický regent Rusi a po smrti Fjodora I. v lednu 1598 byl zvolen carem. (R. G. Skrynnikov: *Boris Godunov*, Moskva 2003, s. 3nn.; podrobně též A. P. Pavlov: *Gosudarev dvor i političeskaja bor'ba pri Borise Godunove /1584–1605 gg./*, Sankt-Peterburg 1992.)
- 10 *Vasilij Ivanovič Šujskij* (1552–1612) – bojar s významným postavením u carského dvora, pocházel z knížecího rodu Šujských. V letech 1606–1610 vládl moskevské Rusi jako car Vasilij IV. Ivanovič. (R. G. Skrynnikov: *Vasilij Šujskij*, Moskva 2002, s. 6nn. a 168nn.)
- 11 Pod jménem *Griška Trepeja* vystupuje v Petreiově *Vyprávění* tzv. první Lžidimitrij. Jeho původ není zcela jistý. Nejširše přijímána je verze, že se jednalo o Jurije Bogdanoviče Otrepjeva (asi 1580–1606), jehož mnišské jméno bylo Grigorij. Stál u zrodu občanské války v Rusku roku 1604 coby první z řady samozvanců na carském trůnu, když se vydával za nejmladšího syna Ivana IV. Vasiljeviče, careviče Dmitrije. (M. Attius Sohlman: *Stora oredans Ryssland*, s. 166n.; R. G. Skrynnikov: *Smuta v Rossii v načale XVII v.: Ivan Bolotnikov*, Leningrad 1988, s. 9nn.; R. G. Skrynnikov: *Samozvancy v Rossii v načale XVII veka: Grigorij Otrep'jev*, 2. vyd., Novosibirsk 1990, s. 26nn.)
- 12 *Řecké náboženské učení* – ortodoxní, tedy pravoslavné křesťanství.

mi Vaše Výsosti byly vždy příznivě nakloněny a milostivě mě podporovaly a protože jste měli chuť se dozvědět o cizích záležitostech a událostech, dovolil jsem si proto na znamení vděčnosti, za veškerou Vaši přízeň a podporu, a také aby mi Vaše Výsosti i nadále chtěly zachovat přízeň, sepsat tyto události z Moskovie¹³ a dedikoval je Vám, pokorně očekávaje, že se Vaše Výsosti uráčí tuto mou nepatrnou práci milostivě přijmout a najít v ní snad zalíbení. Poroučím Vaše Výsosti a vše, co je Vaším Výsostem drahé, pod milostivou ochranou Boží, ať se po celý život těšíte zdraví a trvalému blahobytu. Váš nejponiženější služebník.

Ve Stockholmu, 8. Listop. Anno Domini 1608.

**Vaším Výsostem
vždy věrný služebník
Peer Peersson.**

Nikdo, kdo již v životě něco zakusil, jistě není tak tupý a neznalý, aby nevěděl nebo ani zmínky neslyšel o tom, jaké bouře, nepokoje, sváry, boje a krveprolití se přihodily v několika uplynulých letech v Moskevském velkoknížectví neboli Rusku, což se všechno stalo na popud a přičiněním papeže, polského krále a jezuitů. Pokud se však stále nachází zde v naší drahé vlasti někdo, místní nebo cizinec, kdo dosud není obeznámen s oním strašlivým krveprolitím, chci mu proto pro nápravu a poučení jen samou pravdu vyjevit a vypovědět. A aby se tak stalo řádně, bude nutné, abychom se podívali trochu zpět a uvedli pravý důvod, proč došlo k těmto změnám a k tomuto strašnému krveprolití.

Největší a nejhlavnější příčinou se zdá být, že Bůh všemohoucí chtěl tu zemi potrestat trojím soužením, totiž hladem a drahotou¹⁴, morem, občanskou válkou, vzpourami a krveprolitím. Tato tři soužení žalostně následovala jedno po druhém. Neboť v té zemi byla *Anno* 1601, 1602, 1603 taková drahota, bída a nouze, že několik set tisíc lidí zemřelo hladem. Mnoho mrtvých leželo ve městech na ulicích a na venkově na cestách i všude kolem, se senem a slámou v ústech. Mnozí jedli kůru, trávu

¹³ Označení *Moskovie* používá Petreius pro Moskevské velkoknížectví, Ruské carství, ruskou říši.

¹⁴ *Drahota* – období nouze, kdy byly potraviny a základní životní potřeby velmi drahé. Velké oblasti evropské části Ruska byly již v letech 1585, 1587, 1591, 1592 a 1598 zasaženy klimatickou krizí s výrazným ochlazením, která byla příčinou neúrody a následného hladomoru. (A. Andrusiewicz: *Krwawa dekada: polska interwencja w Rosji 1602–1612: dyplomacja, samozwańcy, wojna*, Kraków 2013, s. 68.)